

Śląsk, Polska, Europa, świat

Pamięci Profesora Jana Przewłockiego.

Red. Kazimierz Mieroszewski i Mieczysław Stolarczyk.

Katowice 2013

Pamięć o odchodzących pokoleniach naukowców — profesorów, wykładowców akademickich — często znajduje odzwierciedlenie w publikacjach zwartych im poświęconych. I w tym przypadku mamy do czynienia z pracą zbiorową wydaną przez Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. Zmarłemu ponad dwa lata temu Profesorowi Janowi Przewłockiemu zadedykowano obszerny zbiór zawierający część wspomnieniową oraz artykuły grona naukowców zaproszonych do prezentacji swych tekstów. Publikacja zawiera czternaście szkiców, które w różnym stopniu nawiązują do wspólnego tytułu zbioru. W części wspomnieniowej redaktorzy tomu, będący jednocześnie autorami tekstów, wraz ze współpracownikami przedstawili sylwetkę Profesora Przewłockiego, jego dokonania naukowo-badawcze, zamieścili także osobiste wspomnienia o zmarłym. Szczególnie mile zaskakuje wspomnienie dr. hab. Kazimierza Mieroszewskiego, który w udokumentowanej spuściźnie Profesora Przewłockiego uwzględnił słabo znany ogółowi wątek poetycki w aktywności Profesora, który był również autorem trzech opublikowanych tomów wierszy.

Mając na uwadze złożony z czterech członów tytuł zbioru, można, posługując się nim jak swoistym kluczem, przyjrzeć się tematyce artykułów. Jest ona bardzo szeroka i obejmuje panoramę dziejów od przełomu średniowiecza i czasów nowożytnych aż po naszą współczesność. Wstępem są dwa tematycznie odrębne teksty. Pierwszy (*Problem spuścizn uczonych i miejsca przechowywania takich zbiorów*), autorstwa Julii Dziwoki, badaczki problematyki związanej z nauką archiwistyczną, nabiera szczególnego znaczenia w kontekście całego tomu. Poświęcony zmarłemu Badaczowi rodzi pytanie nie tylko o podsumowanie jego naukowego życia, lecz także materialnej spuścizny, która je potwierdza. Wspomniany tekst przybliża podstawowe, a często mało znane zagadnienia, jak problematyka spuścizn, ich losów,

przechowywania oraz zadań, jakie wynikają z tego problemu dla służb archiwalnych. Autorka rozpatruje kolejne rozwiązania w tej materii, bazując na wytycznych Archiwum PAN (z roku 1990), które posiadało wieloletnie doświadczenie w opracowywaniu naukowych spuścizn archiwalnych.

Wyjątkowy jest artykuł Anny Odrzywolskiej-Kidawy („O *ślachetności a zacności płci niewieściej*” humanistyczny dyskurs Henryka Korneliusza Agryppy) pozostający w nurcie badawczym herstory. Odtworzyć obraz kobiety widzianej okiem humanisty to niezwykle frapujące zadanie. Autorka przybliżyła postać twórcy dzieła zawartego w tytule. W języku polskim ukazało się ono jeszcze w XVI wieku (1575). Henryk Korneliusz Agryppa był wszechstronnie wykształconym poliglotą rodem z Kolonii, autorem *De nobilitate et praecellentia feminei sexus*. Dzieło to stanowi główną oś rozważań. Autorka prezentuje niezwykle poglądy Agryppy. Ten, jak pisze francuski badacz Georges Minois, mieszał fizjologię z teologią, twierdząc, iż grzech pierwotny to domena męska, a kobiety są tylko rodzajem matrycy¹. Analiza poszczególnych wątków tego dzieła prowadzi do wniosków, które stawiają Korneliusza w roli dziejowego adwokata kobiet. Tekst Odrzywolskiej-Kidawy wpisuje się w polski nurt historii kobiet, warty dalszych badań prowadzonych w kręgu nowożytnej twórczości literackiej poświęconej kobietom.

Śląski (w zasadzie górnośląski) wątek w recenzowanej publikacji został podjęty w jednym tekście. Ściślej dotyczy on problematyki pomocy kościelnej organizowanej w Częstochowie na rzecz plebiscytu na Górnym Śląsku oraz militarnych działań powstańczych. Artykuł ks. J. Związka (*Kościelna pomoc Częstochowy dla powstań i plebiscytu na Górnym Śląsku*) przedstawia, wraz z obszernym wprowadzeniem, udział środowisk częstochowskich i rolę miejsca kultu maryjnego dla politycznych i propagandowych działań na rzecz pozyskania Górnego Śląska. Autorskie ujęcie problemu nie do końca poparte jest naukową argumentacją, gdyż można dostrzec w nim wiele elementów emocjonalnego (w duchu patriotycznym) podejścia do kwestii zmagania narodowych na Górnym Śląsku. Watro było przytoczyć źródłowe przykłady z epoki (problem walki o polski język i kulturę). Co do literatury w części opisującej znaczenie Jasnej Góry dla ludności Górnego Śląska można było przytoczyć nowsze opracowanie ks. Jana Góreckiego, poświęcone pątniczemu ruchowi na tym obszarze².

Różnych, choć równie ciekawych, tematów z dziejów Polski dotyczą trzy kolejne teksty. Tematykę częstochowską — w kontekście roli społecznej oraz kulturalnej duchowieństwa nowej diecezji (częstochowskiej) aż do wybuchu II wojny światowej — kontynuuje ks. Jacek Kapuściński w szkicu *Aktywność społeczno-*

¹ G. MINOIS: *Kościół i nauka. Dzieje pewnego nieporozumienia. Od Augustyna do Galileusza*. Warszawa 1995, s. 271.

² Ks. J. GÓRECKI: *Pielgrzymowanie na Górnym Śląsku w latach 1869—1914*. Katowice 1994. (Na temat m.in.: s. 64—66, 105—106, 138—139, a także aneksy pracy).

-kulturalna duchowieństwa diecezji częstochowskiej (do 1939 roku). Liczne przypisy do tekstu, rozbudowana bibliografia i odniesienia do materiałów archiwalnych czynią z artykułu wartościowe studium. Kolejny szkic *Akcja germanizacyjna — Goralenvolk*, autorstwa franciszkanina o. Zdzisława Gogola, traktuje o niezwykle ciekawym, ponurym epizodzie akcji nazistowskich Niemiec względem ludności Podhala i problemie *Goralenvolk*. Wokół postaci „góralskiego księcia”, jak Niemcy nazywali zakopiańskiego ideologa Wacława Krzeptowskiego, rozgrywała się ta niezwykła akcja³. Rzeczowe ujęcie skomplikowanego zagadnienia dowodzi, iż Autor starał się obiektywnie nakreślić okoliczności tego niezwykłego proceduru w dziejach okupowanych w czasie II wojny światowej ziem II RP. Zastanawia, jak kwestia goralenvolku przedstawiona w tym tekście będzie kontrastowała z obszernym jej ujęciem z perspektywy losów jednego z przywódców ruchu przedstawionym w nowej (wydanej wiosną 2012 roku) publikacji *Goralenvolk. Historia zdrady*, autorstwa Wojciecha Szatkowskiego, wnuka Henryka Szatkowskiego, jednego z twórców *Goralenvolk*⁴. W kolejnym artykule: *Polska Partia Socjalistyczna w Zagłębiu Dąbrowskim (1945—1946)*, Kazimierz Mieroszewski mający w swym dorobku wiele tekstów poświęconych powojennym dziejom Zagłębia Dąbrowskiego, przedstawił funkcjonowanie PPS w latach 1945—1946. Udokumentowany archiwalnymi źródłami tekst dokładnie ilustruje etapy odbudowy powojennych struktur partii i zmaganie się z rosnącym naciskiem PPR i środowisk dążących do współpracy z komunistami. Jak się okazuje, udział Ślązaków — działaczy PPS dążących do jednolitego frontu z PPR — miał swoich przeciwników w kręgach dawnego zagłębiowskiego PPR-WRN, działających na rzecz nowego unormowania stosunków z lewicą komunistyczną. Ich postawa rysuje się niezwykle pozytywnie wobec służalczych działań części śląskiego PPS. Interesującym problemem byłoby ukazanie, jak ówczesna prasa przedstawiała wczesne powojenne losy zagłębiowskich struktur PPS.

Tematyka odnosząca się do powojennych i współczesnych problemów Polski została w recenzowanym tomie mocno zaakcentowana, przy czym pojawiły się wątki odbiegające od trendów demaskatorskich w postrzeganiu najnowszej historii III RP. Beata Urbanowicz w tekście *W poszukiwaniu nowego modelu i nowych koncepcji szkolnej edukacji historycznej* odniosła się do niezwykle ważkiego problemu edukacyjnego. Przełom między PRL-em a nową, mało znaną postkomunistyczną rzeczywistością był momentem rewizji metod i celów edukacji historycznej. Au-

³ S. KORBOŃSKI: *Polskie państwo podziemne. Przewodnik po Podziemiu z lat 1939—1945*. Bydgoszcz [b.r.], s. 147.

⁴ Na ten temat prasowe doniesienia: *Swastyka i krwawiący Giewont. Nowa książka o Goralenvolku*. http://krakow.gazeta.pl/krakow/1,35825,11928844,Swastyka_i_krwawiacy_Giewont_Nowa_ksiazka_o_Goralenvolku.html (data dostępu: 21.10.2013); B. KURAŚ: *Książka o Goralenvolk — poprawki po proteście górali*. http://krakow.gazeta.pl/krakow/1,44425,12454882,Ksiazka_o_Goralenvolk_poprawki_po_protescie_gorali.html (data dostępu: 21.10.2013).

torka na kilku przykładach ukazała słabości dawnego systemu i potrzeby nowych czasów. Niestety wskazała, przywołując przedmiotowe badania — co akcentuje w końcowej konkluzji swego krótkiego tekstu — że nowe podręczniki dla szkół średnich w pierwszych latach po demontażu systemu ludowego, tworzone przez historyków o określonych preferencjach politycznych, znów niebezpiecznie balansują i stają się narzędziem ukazującym przeszłość według określonego klucza.

Przemian, jakie dokonały się w Polsce po okrągłym stole, dotyczą teksty Jana Walczaka (*Polska tranzycja. Kształtowanie się strategii transformacyjnej i modernizacyjnej elit przywódczych w początkowym okresie przemian*), Mariana Mitregi (*Restrukturyzacja — między teorią a praktyką*) oraz Ryszarda Szweda (*Polityczny i upartyjniony czy apolityczny i ponadpartyjny. Poglądy i dyskusje o samorządzie terytorialnym w Polsce*). W artykule Walczaka na uwagę zasługuje drobiazgowa analiza stanu przejściowego między tym, co było przed obradami okrągłego stołu, a tym, co miało nadejść. Autor przedstawia koncepcje elit, pomysły na przyszłość i rodzące się w tle nowe obawy i zagrożenia. Kwestie gospodarczej przebudowy państwa polskiego i meandry problemów z tym związanych to niezwykle pouczająca lektura, która z powodzeniem może zastąpić nieco przebrzmiałe ukazywanie tej epoki z punktu widzenia nowych potrzeb kreowania historii III RP. Tekst opisujący ten krótki przedział czasu, opierający się na materiałach źródłowych stanowi cenny przyczynek badawczy. Z kolei Mitregę tematem swego artykułu uczynił restrukturyzację. Ukazał proces od wprowadzenia pojęcia „restrukturyzacja” i jego definiowania w nauce aż po realne jego zaistnienie. Sporo miejsca poświęcił Autor uszeregowaniu różnych klasyfikacji, typologii oraz rodzajów restrukturyzacji. Prócz charakterystyk tego procesu opisał także czynniki wpływające na jego powodzenie oraz zagrożenia z nim związane. Te dwa wątki tekstu prowadzą do ostatniego, który wywołano na początku artykułu — polska restrukturyzacja własnościowa. I tu również Autor przedstawia czytelnikowi wiele ujęć i procesów, jakie składają się na te działania. W konkluzji wskazuje na niekorzystną ocenę społeczną tego procesu w polskich warunkach, który kojarzony jest dość powszechnie z bezrobociem i dramataми egzystencjalnymi. Ryszard Szwed podjął temat będący bolączką i stałym problemem polskiej demokracji na szczeblach samorządowych, a mianowicie — wpływu sceny politycznej na samorząd terytorialny w Polsce. Rozważań swych nie ograniczył do tu i teraz polityki samorządowej, lecz dokonał również analizy myśli politycznej sięgającej jeszcze działalności polskich organizacji politycznych w czasach porozbiorowych w pierwszej połowie XIX wieku oraz na przełomie XIX i XX wieku. Sporo miejsca poświęcił także analizie międzywojnia i wpływu partii politycznych na wybory w samorządzie terytorialnym. Upartyjnienie na przykładzie m.in. działań PPS czy Narodowej Demokracji ukazuje silne naciski struktur kierowniczych centrali na doły partyjnie funkcjonujące w strukturach samorządowych. Autor zwraca uwagę na instrumentalizację samorządu, jak w przypadku endecji, gdy pisze: „Dla ND samorząd terytorialny spełniał swoją funkcję i realizował zadania

o tyle, o ile był samorządem polskim”⁵. Choć naciskano, by samorząd był nie tyle polityczny, ile oczyścić się ze środowisk, nacji niemających polskiego pierwiastka narodowego, bo, jak wskazuje Autor, w samej endecji ścierały się różne poglądy na ten temat, od apolityczności do pełnej symbiozy z polityką ogólnopolską. Szwed przedstawił szczegółowo problem obozu sanacji i jej wyprowadzania państwa polskiego z odmętów „partyjniactwa”. Bardzo obszerny wywód dotyczący idei samorządności i jej międzywojennych realiów wprowadza czytelnika w tematykę samorządności w roku 1990. Szeroka analiza kolejnych po 1990 roku wyborów wskazuje, że z biegiem lat postępowało, a dziś jest to już standard, upartyjnienie wyborów samorządowych, które stanowią często (wielkie ośrodki metropolitalne) o być albo nie być partii politycznych.

Ostatni blok tematyczny recenzowanego tomu dotyczy problematyki europejskiej oraz światowej. Otwiera go tekst Tomasza Kubiny (*Pokój jako cel i efekt procesu integracji europejskiej po II wojnie światowej*) omawiający kolejno zagadnienia wpływające na utrwalenie pokojowych stosunków z zachodnią częścią kontynentu oraz na umacnianie struktur mających zjednoczyć Europę. Liczne odwołania do zachodniej literatury, jak również do aktów prawnych kształtujących nowoczesne (pokojowe) oblicze Europy Zachodniej stanowią o dużej wartości poznawczej tekstu. Przejdziem do tematu wielkiej, transkontynentalnej polityki USA wobec Bliskiego Wschodu jest artykuł Katarzyny Czornik (*Doktrynalne podstawy polityki zagranicznej Stanów Zjednoczonych wobec Bliskiego Wschodu w latach 1945–1989*). Kwestie powojennej polityki USA względem państw bliskowschodnich Autorka przyporządkowuje kolejnym prezydentom. Wypracowywane doktryny władarzy Białego Domu, uwzględniające amerykańskie interesy polityczne i gospodarcze, w tle szachować miały zimnowojennego kremlowskiego przeciwnika. Omawiając kwestię nieoficjalnych korekt polityki Lyndona Johnsona dotyczącej Izraela, należy wspomnieć nie tylko o dążeniu do użycia siły wobec agresorów względem Tel-Awiwu, lecz także o transferze nowych amerykańskich technologii (m.in. w lotnictwie — McDonnell Douglas F-4 Phantom II)⁶. Trzeci z tekstów, którego autorem jest Miron Lakomy (*Międzynarodowe kontrowersje wokół interwencji NATO w Libii*), wprowadza czytelnika w temat w zasadzie bieżącej jeszcze polityki konfliktu libijskiego i upadku rządów Muammara Kaddafiego. Artykuł oraz odwołania Autora czynione w przypisach, tak do literatury omawiającej problem libijski ostatnich dekad, jak i do analiz ostatnich dwóch lat, wręcz zachęcają do podjęcia badań w szerszym kontekście, wykraczającym poza ramy tego tekstu. Spojrzenie przez pryzmat

⁵ R. SZWED: *Polityczny i upartyjniony czy apolityczny i ponadpartyjny. Poglądy i dyskusje o samorządzie terytorialnym w Polsce*. W: *Śląsk — Polska — Europa — Świat. Pamięci Profesora Jana Przewłockiego*. Red. K. MIEROSZEWSKI i M. STOLARCZYK. Katowice 2013, s. 212.

⁶ J. MODRZEJEWSKA-LEŚNIEWSKA: *Bliskowschodni dylemat 1947–1993*. W: *Zarys dziejów Afryki i Azji 1869–1996. Historia konfliktów*. Red. A. BARTNICKI. Warszawa 1996, s. 427.

światowych, w tym europejskich, tytułów prasowych i ich komentarzy oraz reakcji na podejmowane działania polityczne i militarne wobec Libii i jej przywódców mogą stanowić cenne źródło wiedzy. Zbiór tekstów kończy znaczący artykuł Mieczysława Stolarczyka (*Kontrowersje wokół koncepcji i praktyki polityki wschodniej Polski na przełomie pierwszej i drugiej dekady XXI wieku*). Autor podejmuje w nim ważki temat ostatnich lat w polskiej polityce, zdominowanej przez relacje z Rosją, jakim jest wątek gruziński. We wstępie Stolarczyk ukazuje zmiany w polityce zagranicznej Polski po zakończeniu zimnej wojny. Największym atutem jest zaprezentowanie, jak rodziła się i modyfikowała polityka wobec krajów powstałych na gruzach ZSRR. Przedstawienie współczesnych idei, koncepcji oraz realizacji polityki wschodniej akcentuje w dominujący sposób rolę Rosji jako głównego rozgrywającego w kontaktach z Polską. Autor szczegółowo omawia nowe akcenty polityki wschodniej lat 2008—2011. Dla poznania problematyki istotne jest zapoznanie się z czynnikami wpływającymi na ten stan, które Stolarczyk przedstawił w sześciu obszernych punktach.

Reasumując, recenzowany zbiór tekstów reprezentuje niezwykle szeroki wachlarz tematów, które ujmują w różnym stopniu, acz w większości niezwykle drobniawo, zarówno aspekty historyczne, jak i politologiczne. Tom poświęcony pamięci Profesora Jana Przewłockiego jest cennym źródłem wiedzy, nie tylko przez zamieszczone w nim teksty uznanych autorytetów, lecz także młodszych badaczy, którzy stanowią grupę następców przemijającego pokolenia profesorskiego.

Marcin Wieczorek
Uniwersytet Śląski w Katowicach